

SPOLJNOPOLITIČKE
SVESKE

SRBIJA NA PUTU KA EU I RUSIJA

02/2017

Evropski pokret
Srbija
Forum za međunarodne odnose

SPOLJNOPOLITIČKE
SVESKE

SRBIJA NA PUTU KA EU I RUSIJA

02/2017

Beograd 2017. godine

Spoljnopolitičke sveske 02/17

Srbija na putu ka EU i Rusija

IZDAVAČ:

Evropski pokret u Srbiji

Forum za međunarodne odnose

Kralja Milana 31/II, Beograd

Tel: 011/ 3640-174

office@emins.org

www.emins.org

ZA IZDAVAČA:

Maja Bobić

UREDNIK:

Boris Varga

AUTORI:

Srećko Đukić

Boris Varga

KOORDINATOR PROJEKTA:

Svetlana Stefanović

LEKTURA I KOREKTURA:

Nina Lopandić

DIZAJN:

Marko Zakovski

ELEKTRONSKO IZDANJE

ISBN 978-86-80046-27-3

CIP - Каталогизacija u publikaciji -
Nародна библиотека Србије, Београд

Mišljenja i stavovi izraženi u publikaciji predstavljaju stavove autora i ne odražavaju neophodno i zvanične stavove Foruma za međunarodne odnose Evropskog pokreta u Srbiji.

Sadržaj

Sažetak	4
Uvod	5
Tri faze spoljne politike Srbije: od „četiri stuba“ do dvovektornosti	5
Rusija i Srbija	7
Strateško partnerstvo Srbije i Rusije	9
Slobodna trgovina, finansije i investicije	10
Energetski sporazum i energetski paket koji on podrazumeva	12
Saradnja u sferi odbrane i vojne industrije	13
Kulturne i tradicionalne veze	14
Rusija – „istočni vektor“ ili prepreka?	15
Spoljna politika i ekonomija	15
NATO, ODKB i neutralnost	16
Energenti	19
Kosovo i drugi slučajevi ruske podrške u Ujedinjenim Nacijama	20
Ruska „meka moć“ na Balkanu	21
Zaključak	22
Literatura	23
O autorima	24

Sažetak

U ovom radu autori istražuju savremene odnose između Republike Srbije i Rusije, kao i posledice tih odnosa na proces intergacije Srbije u Evropsku uniju. Iako država Srbija nema jasno utvrđenu, i u Narodnoj skupštini usvojenu, Spoljnopolitičku strategiju, od raspada Državne zajednice Srbije i Crne Gore Beograd se opredlio za politiku „i EU, i Rusija”, odnosno za članstvo u EU i, istovremeno, za strateško partnerstvo sa Ruskom Federacijom. Vlada Republike Srbije, od potpisivanja Briselskog sporazuma 2013. godine, ipak daje spoljnopolitički prioritet evrointegracijama. Međutim, u pregovaračkom procesu, od 35 poglavlja postoje neka u kojima saradnja Srbije sa Rusijom može da uspori proces, ili čak zakoči integraciju u EU. Koristeći se kriterijumima iz 35 pregovaračkih Poglavlja, autori analiziraju koliko ovakva spoljna politika Beograda utiče na proces evropske integracije Srbije.

U prvom delu rada predstavljena su tri perioda savremene spoljne politike Srbije. U drugom delu autori prikazuju odnose između Srbije i Rusije, dok se treći deo fokusira na prepreke koje bi mogle da nastanu zbog vođenja dvovektorske spoljne politike.

Autori zaključuju da postoje barem četiri pregovaračka Poglavlja zbog kojih će Srbija, ukoliko želi da se integriše u EU, morati da napusti politiku „sedenja na dve stolice”.

Ključne reči: *Srbija, EU, Rusija, spoljna politika, evrointegracija, spoljnopolitička dvovektornost.*

Dr Srećko Đukić¹ i Dr Boris Varga²

SRBIJA NA PUTU KA EU I RUSIJA

Uvod

Početak marta 2012. godine, Srbija je postala novi kandidat za članstvo u Evropskoj uniji sa Zapadnog Balkana, nakon Makedonije, Crne Gore i Albanije. Tri i po godine kasnije, krajem 2015. godine, na drugoj Međuvladinoj konferenciji o pristupanju Republike Srbije Evropskoj uniji, otvorena su prva dva, od ukupno 35 pregovaračkih poglavlja. Time je počeo pregovarački proces Beograda sa Briselom, kome je krajnji cilj punopravno članstvo Srbije u EU.

Rusija tvrdi da „nikad nije imala ništa protiv”³ da se Srbija priključi EU, a tu frazu ruske diplomate izgovaraju skoro od samog početka procesa evropske integracije Srbije, početkom dvehiljaditih. Međutim, to nije neki novi i posebni stav Moskve prema Srbiji - ona je imala, i ponavljala, taj stav i kada su druge zemlje, njene bivše saveznice, krenule prema članstvu u Evropskoj uniji.

Evropski savet je usvojio pregovarački okvir sa Srbijom u decembru 2013. godine, na fonu stvaranja velike pukotine u odnosima između država EU i Rusije, tako da se prva Međuvladina konferencija o pristupanju Republike Srbije Evropskoj uniji, početkom 2014. godine, odigrala u atmosferi uzajamnog uvođenja sankcija na liniji EU-Rusija zbog aneksije Krima i „hibridnog rata” na Donbasu, što je eskaliralo u najveću bezbednosnu krizu na Starom kontinentu od kraja Hladnog rata.

Srbija se u tim novim, složenim geopolitičkim okolnostima u Evropi našla kao tranziciona država, sa prethodno deklarisanom spoljnom politikom oslanjanja na „četiri stuba” (SAD, EU, Rusija i Kina).⁴ Iako su sve srpske Vlade nakon 2008. godine iskazivale privrženost putu integracije u EU, sporost unutrašnjih reformi u Srbiji, kriza unutar Evropske unije koja se odražava i na njeno proširenje, te ekspanzija ruske „meke moći” na Balkan – stvorili su novu paradigmu spoljne politike Beograda. To je politika koju još u medijima nazivaju „sedenje na dve stolice”,⁵ odnosno istovremeno vođenje politike dobrih odnosa i sa Briselom i sa Moskvom.

U međuvremenu, zaoštavanje odnosa između Zapada i Rusije takvu, veoma dinamičnu, dvovektorsku spoljnu politiku Beograda, u suštini veoma komplikovanu i složenu za potencijale jedne male zemlje, dugoročno čini neodrživom. Da li takva politika utiče na evropske integracije Srbije? Kakvi su zapravo savremeni odnosi između Srbije i Rusije? Da li ti odnosi mogu ugroziti njen evropski put? – osnovna su pitanja kojima se bavi ovaj rad.

Tri faze spoljne politike Srbije: od „četiri stuba” do dvovektornosti

Srbija, odnosno SR Jugoslavija, nije imala jasno definisanu spoljnu politiku nakon raspada SFRJ. Spoljnu politiku posthladnoratovske Srbije (SR Jugoslavije) podelili smo u tri perioda, odnosno tri faze.

Prva faza je nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) i stvaranja Savezne Republike Jugoslavije (SRJ). Ona tada nije bila članica Ujedinjenih nacija (UN) i faktički nije bila međunarodno priznata država. Pola godine nakon proglašenja SRJ, 19. septembra 1992, Savet bezbednosti UN je na tada održanoj sednici doneo odluku da SR Jugoslavija ne može nastaviti kontinuitet članstva

¹ Autor je bio više puta diplomata u Moskvi, ambasador u Belorusiji, autor je više knjiga i članaka. Kontakt: drsdjukic@yahoo.co.uk

² Autor je politikolog i novinar. Detaljnija biografija na: www.borisvarga.com. Kontakt: boris.varga@gmail.com

³ <http://rs.n1info.com/a210950/Vesti/Vesti/Cepurin-Rusija-nikad-nije-imala-nista-protiv-da-se-Srbija-prikljuci-EU.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁴ <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/123751/cetiri-stuba-srpske-spoljne-politike.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁵ <http://www.portalnovosti.com/filip-ejdus-srbiji-ce-biti-sve-teze-da-sedi-na-dve-stolice> (pristupljeno 20. aprila 2017).

bivše SFRJ u svetskoj organizaciji.⁶ Beograd nije pristao na takvo rešenje, te je SR Jugoslavija, koja je inače bila pod sankcijama UN, izvan te ključne međunarodne organizacije ostala sve do pada režima Slobodana Miloševića (oktobar 2000).

Druga faza spoljne politike Srbije odvija se u sklopu, još uvek postojeće, savezne savezne države SR Jugoslavije, od 1. novembra 2000. godine, kada je SRJ bila primljena u UN.⁷ Ta faza je trajala do razdruživanja Državne zajednice Srbija i Crna Gora (SiCG), sredinom 2006. godine. Čak ni nakon 5. oktobra 2000. nije postojala spoljnopolitička strategija koja bi nedvosmisleno definisala spoljnopolitičke ciljeve Beograda. Nakon izolacije devedesetih, Srbija je 2001. godine za vreme Vlade premijera Zorana Đinđića imala jasan spoljnopolitički kurs: Moskvi je Đinđić poručio da na srpskom tržištu ima mesta i za Rusiju, ali da je prioritet Srbije Evropska unija.⁸ To je period veoma teške tranzicije u oba oblika srpsko-crnogorske zajednice, jer je državna zajednica uglavnom bila neefikasna, kako na unutrašnjem tako i na spoljnopolitičkom planu. Država se još nije oporavila od posledica ratova devedesetih, nije raskinula sa prošlošću i nije uspostavila potpunu saradnju sa Međunarodnim tribunalom u Hagu, koja u tom periodu predstavlja najveću prepreku napretku države ka EU. U martu 2003. godine ubijen je premijer Đinđić, a SiCG je primljena u Savet Evrope tek 3. aprila iste godine.

Treća faza u spoljnoj politici Srbije započinje nakon razdruživanja SiCG, posle održanog referenduma o nezavisnosti Crne Gore 21. maja 2006. godine, kada su po automatizmu obe članice zajednice postale posebne države, a Srbija sukcesor u svim međunarodnim organizacijama i sporazumima. Tu fazu obeležava pokušaj rešavanja konačnog statusa Kosova, a zatim jednostrano proglašenje nezavisnosti bivše srpske pokrajine 17. februara 2008. godine. Zapravo, tek u ovom trećem periodu uspostavlja se aktivna spoljna politika Srbije koja beleži pozitivne rezultate u integraciji sa EU, ali istovremeno počinje proces intenzivnog zblizavanja sa Rusijom. Razvija se regionalna saradnja, u kojoj važno mesto zauzima potpisivanje sporazuma o slobodnoj trgovini CEFTA (u decembru 2006).⁹ Potpisan je okvirni sporazum o pristupanju programu NATO-a – Partnerstvo za mir (decembar 2006), a zatim Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU (april 2008). Marta 2012. godine, Srbija je dobila status kandidata za članstvo u EU. Međutim, Srbija u tom periodu, takođe, potpisuje niz međudržavnih sporazuma sa Ruskom Federacijom, veoma aktivno učestvuje u njenim spoljnopolitičkim projektima, kao što su energetika i bezbednost, a priprema se i srpsko-ruski sporazum o strateškom partnerstvu.

Uprkos proklamovanoj politici da „Evropa nema alternativu” (to jest „i EU i Kosovo”), srpska spoljna politika se upravo u toj trećoj fazi tešnje vezuje za Rusiju. Srbija u mnogo čemu zavisi ne samo od geopolitičkih interesa Moskve, nego se ta zavisnost ispoljava i kao oslanjanje na Moskvu u međunarodnoj zajednici, svakako više nego što je to bilo u periodu Hladnog rata, kada su dve zemlje imale socijalističke (komunističke) sisteme i bile u različitim međunarodnim sferama. Ta povezanost Beograda sa Moskvom se najviše ispoljava u sledećim domenima: pitanje Kosova i, uopšte, podrške srpskim stavovima i interesima u ključnim međunarodnim forumima; međusobni režim slobodne trgovine i kreditna podrška Rusije; vezanost energetske bezbednosti Srbije za Rusiju; neutralnost i zaustavljanje širenja NATO-a na istok; kao i tradicionalne srpsko-ruske veze u oblasti kulture.

⁶ <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r001.htm> i <http://www.nytimes.com/2000/11/02/world/a-different-yugoslavia-8-years-later-takes-its-seat-at-the-un.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁷ <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/multilateral/un?lang=lat> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁸ <http://www.politika.rs/sr/clanak/100424/%D0%A1%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D1%87%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B8-%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B5> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁹ <http://www.cefta.int/> (pristupljeno 20. aprila 2017).

Rusija i Srbija

U spoljnoj politici Srbije dominiraju dva pravca - jedan je ka Rusiji, a drugi ka EU, ili obratno, što je tačnije, budući da zvanična srpska politika stalno podvlači da je njen prioritet članstvo države u Evropskoj uniji, odnosno da evropska integracija nema realnu alternativu, da su u tom pravcu bar formalno stvari daleko odmakle, da su godine truda iza nas. Srbija se sa Evropskom unijom nalazi u procesu pregovora kao zemlja kandidat, bez obzira na neizvesnost roka i svega drugoga što članstvo podrazumeva. U međuvremenu je izgrađena čitava mreža sadržajnih odnosa između Srbije i EU. Ostaje, naravno, pitanje da li taj proces - zbog nas samih i zbog naših nasušnih potreba da završimo tranziciju - može da ide brže i efikasnije. U pregovaračkom odnosu sa Unijom angažovano je na stotine ljudi u zemlji, praktično svi administrativni i državni resursi. Posebno je pitanje da li se to odvija uz punu političku podršku i svest da se taj trnoviti put - ako je on neupitan - mora, i može, preći i za kraće vreme.

U srpskim strateško-političkim odnosima sa EU su dominantni ekonomski, ali se razvijaju i drugi odnosi – trgovinski, finansijski, investicioni, humanitarni, kulturni, saobraćajni, bezbednosni, energetski, oni koji proizilaze iz „meke moći” Unije i mnogi drugi. Naši odnosi sa Evropskom unijom, i uopšte zapadnom stranom sveta, čine četiri petine naše trgovine, a čak 90% finansijskih odnosa. To su ključni dokazi da je Srbija, bez realne alternative, svoj brod na dugoj plovidbi čvrsto vezala za evropsku integraciju nacija i država, i to ne od danas.

Sve to – politička i društvena orijentacija i trgovinsko-finansijska povezanost sa EU – stavlja u sasvim drugi kontekst srpske odnose sa Rusijom, ili pak Kinom koji bi možda mogli biti neki treći vektor spoljnoekonomske i spoljnopolitičke orijentacije Srbije. U prilog tezi o jačanju tog drugog i trećeg vektora govori saopštenje o formiranju Saveta Srbije za saradnju sa Rusijom i Kinom, koji će se baviti „ekonomskim i kulturnim odnosima, a ne i političkim”. Planovi o formiranju tog Saveta najavljeni su nakon učešća predstavnika Vlade Srbije na konferenciji „Jedan pojas - jedan put”, koja je održana u Pekingu sredinom maja 2017. godine.¹⁰

Odnosi Srbije se već punu deceniju pragmatično razvijaju i po jednom i po drugom vektoru, beležeći napredak ne samo prema Briselu, nego u isto vreme i prema Moskvi. Iz toga bi se možda moglo zaključiti da Beograd nije stavio sve karte na Brisel, kao što su to učinile sve druge zemlje koje su prošle ili, u isto vreme kao i Srbija, prelaze taj put prema Briselu.

Zašto je tako? I zašto Srbija zadržava i, u isto vreme, razvija razvija privilegovane odnose sa Moskvom, uprkos činjenici da se Beograd nesporno nalazi na evropskom putu? Razlog tome su naročito najnovije istorijsko nasleđe, razumevanje i podrška na koje Srbija, s njim u vezi, nailazi kod Rusije – ono što ne može da dobije i za šta još ne nailazi na razumnu podršku na Zapadu, odnosno Briselu.

Kao potvrdu da je Srbija, uporedo sa razvijanjem odnosa sa Briselom, napravila krupne korake u odnosima sa Rusijom i da ih je sporazumno-pravno utemeljila, dovoljno je navesti najvažnije bilateralne sporazume: o slobodnoj trgovini, i to ne samo sa Rusijom, nego sa celom Evroazijskom ekonomskom unijom; energetski sporazum i stavljanje naftno-gasnih resursa i potreba zemlje u ruske ruke; više sporazuma u vojnoj oblasti, uz sporazum o vojno-tehničkoj saradnji; a kao okvirni sporazum i za ove i za druge sporazume i za koordinaciju spoljne politike, može se smatrati Deklaracija o strateškom partnerstvu Srbije i Ruske Federacije.

Interes za srpsko-ruske odnose nije jednosmeran i ne inicira ga samo srpska strana. Uprkos činjenici da se Srbija nalazi u „evropskom moru”, faktički okružena članicama EU, kao i u „atlantskom okeanu”, okružena članicama NATO-a – predstavljajući svojevrsno ostrvo među članicama ove dve organizacije – ona pobuđuje pažnju Rusije u kontekstu njene dugoročne strateške politike na Balkanu i u Evropi. Da je tako, dovoljno je samo baciti pogled na kartu i videti koje sve „vode” zapljuskuju obale Srbije. Sa stanovišta

¹⁰ <https://rs-lat.sputniknews.com/politika/201705161111192693-vlada-savet-osnivanje/> (pristupljeno 20. aprila 2017).

postavljanja velikih sila u međunarodnim odnosima nema nebitnih tačaka na političkoj karti, pogotovo na našem kontinentu.

Da je tako, potvrđuju nam i reči koje je ruski predsednik Vladimir Putin uputio u čestitki premijeru Srbije Aleksandru Vučiću povodom njegove pobeđe na nedavnim predsedničkim izborima. Putin očekuje da će Vučić „sprovoditi konstruktivan, balansiran spoljnopolitički kurs”, da „A. Vučića u Rusiji znaju kao principijelnog pobornika učvršćivanja prijateljskih odnosa između Rusije i Srbije i da će njegova delatnost na mestu šefa države doprineti daljem razvoju rusko-srpskog strateškog partnerstva na blagodet bratskih naroda dve zemlje.”¹¹

Međutim, uz dobro odmerene i usmerene zvanične ocene rusko-srpskih odnosa, koje se dalje mogu navoditi i, razume se, analizirati, potrebno je da se osvrnemo i na one koje preovlađuju među ekspertima i u medijima, odnosno bar u jednom njihovom ne tako malom delu.

Posle pobeđe na predsedničkim izborima Vučić se zahvalio Rusiji i Putinu, Nemačkoj i Merkelovoj, za podršku i za hrabrost da razgovaraju sa njim kao šefom vlade za vreme izborne kampanje, i to pred njen završetak. U pobeđničkom govoru on je obećao nastavak evropskog puta i pri tome zadržavanje dobrih odnosa s Ruskom Federacijom i Kinom. „Većina građana je glasala za evropski put Srbije, uz očuvanje tradicionalnog prijateljstva koje imamo sa Rusijom i Kinom”, izjavio je tada Vučić.¹² Međutim, ruski analitičari i mediji skreću pažnju da pod tim geslom srpski političari redovno pobeđuju na parlamentarnim i predsedničkim izborima, uprkos osećanja u srpskom društvu da se Rusija nije dovoljno zauzela za srpsku stvar, uključujući posebno vojnu intervenciju NATO-a, 1999. godine.

Poznajući dobro srpsku situaciju, ruski mediji smatraju da Moskva od Beograda ne traži nemoguće, imajući u vidu odsustvo zajedničke granice i činjenicu da Srbija nema izlazak na more. Oni ocenjuju da je Beograd poslednjih godina rešio da svom, dovoljno nestabilnom, položaju između Evropske unije i Rusije „doda i treću, kinesku komponentu”, vezanu za „veliku Vučićevu posetu Peking” i spremnost Srbije da prihvati sve kineske ekonomske uslove. Rusija nema ništa protiv kineskog prisustva u Srbiji i na Balkanu, tvrdi se u medijima, jer SAD i NATO nisu „zatvorili” balkansko pitanje nego su samo odložili njegovo rešavanje na neodređeno vreme i stavili ga u red „zamrznutih” problema. Po mišljenju ruskih analitičara za Beograd je glavno da uvećava broj strateških partnera, ali da pri tome situaciju ne učini još složenijom. „Sedeti na tri stolice je teže, nego na dve.”¹³

Iz učestalih srpsko-ruskih kontakata na vrhu mogu se izvući različiti zaključci. Činjenica je da Kremlj drži otvorena vrata za srpskog predsednika i premijera kao nikada u skorijoj istoriji međusobnih odnosa. Međutim, koliko su ekonomski i na drugi način produktivni ovi razgovori koji se drže u najužem krugu, ili u četiri oka, teško je suditi kako po šturim izjavama posle tih sastanaka, tako i po nekim opipljivim rezultatima. Ono što je izvesno jeste da mnoga ključna pitanja za Srbiju, posebno u oblasti energetike, gasa i nafte, infrastrukture, ili pak modernizacije i nabavke oružja i vojne opreme, ostaju nerešena ili se dugo drže na stolu srpsko-ruskih pregovora, koji nikako da poprime puni i regularni diplomatski format. Onda bi sastanci na vrhu potvrđivali već postignute dogovore uobičajenim putem i otvarali dalje sagledive perspektive u međusobnim odnosima.

¹¹ <http://kremlin.ru/events/president/news/54170> (pristupljeno 20. aprila 2017).

¹² <https://vz.ru/news/2017/4/3/864595.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

¹³ <https://vz.ru/world/2017/4/3/864683.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

Strateško partnerstvo Srbije i Rusije

Nekadašnje sporazume i ugovore o prijateljstvu, saradnji i uzajamnoj pomoći, zamenjuju načelniji dokumenti strateškog partnerstva između dve države. Tog je karaktera i *Deklaracija o strateškom partnerstvu Srbije i Ruske Federacije* (2013). I to nije jedini dokument te vrste koji je srpska država zaključila sa drugim zemljama. Takvi dokumenti su potpisani i sa Francuskom, Kinom i Italijom. Zaključenju tog dokumenta sa Ruskom Federacijom prethodio je niz drugih dokumenata, a među njima su najvažniji sporazum o slobodnoj trgovini, memorandum o trasiranju gasovoda „Južni tok” kroz Srbiju (a ne kroz Rumuniju), strateški sporazum o saradnji u oblasti nafte i gasa (energetski sporazum, paket), više poseta na vrhu i dogovor da se pripremi i, na tom nivou, potpiše dokument o strateškom partnerstvu.

Ideja za trasiranje strateških odnosa sa Rusijom, proistekla je iz spoljne politike Srbije, svojevremeno poznate kao „četiri stuba”, u kojoj Rusija kao jedan od stubova ima značajnu ulogu. Kada je 20. oktobra 2009, u poseti Srbiji boravio ruski predsednik Dmitrij Medvedev, on je sa tadašnjim predsednikom Srbije, Borisom Tadićem, inicirao potpisivanje sporazuma o strateškom partnerstvu dve zemlje, a kao ključne strateške tačke označene su: energetika, poštovanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta, kolektivna bezbednost, infrastrukturni razvoj i antifašizam. Tada je dogovoreno da Tadić i Medvedev potpišu sporazum u aprilu 2011, u Moskvi. Ipak, u prvobitno najavljenom terminu strateški sporazum nije potpisan. Rusima se nije žurilo – tražili su „ravnopravne uslove” za svoje investicije na srpskom tržištu, a onda su sledeće 2012. godine čekali sveopšte izbore u Srbiji.

Iako se „ruski stub” srpske spoljne politike po ekonomskom značaju ne može uporediti sa stubom koji predstavlja Evropska unija, s obzirom na obim sveukupnih ekonomsko-finansijskih i drugih odnosa, saradnja sa Moskvom je sve više dobijala na snazi i značaju. Gradnja gasovoda „Južni tok” preko Srbije bila je privlačna šansa veka koju je trebalo na svaki način iskoristiti. Najvidljiviji aspekt bilateralnih odnosa, pored celokupne saradnje u energetici, jeste zajednički pogled na pitanje statusa Kosova i Metohije.¹⁴

EU inače budno motri na razvoj odnosa Beograda i Moskve u svetlu zaključivanja ovog strateškog dokumenta, o čemu govore i izveštaji Evropske komisije, naročito kada se govori o sprovođenju naftno-gasnog aranžmana sa Rusijom. Srbija mora da poštuje odredbe Ugovora o energetskoj zajednici, čija je članica, i što je obavezna kao zemlja koja je na putu ka EU. Ovo je jasan signal, kako kažu analitičari, da Evropska unija od Srbije očekuje ponašanje u skladu sa pravilima „kluba” u koji želi da uđe, odnosno da EU nije protiv saradnje sa Rusijom sve dok je ta saradnja u okviru evropskih pravila. Na godišnjem kongresu desnih partija u EU, u aprilu 2016. godine, lideri su ocenili da je neophodno da aktivnije podrže proevropsko raspoloženje u zemljama Zapadnog Balkana i da ne dopuste učvršćivanje ruskih i turskih pozicija u regionu.¹⁵

U poslednjoj deceniji prošlog veka i prvoj deceniji ovog veka, odnosi Srbije i Rusije idu po cik-cak liniji: kad bi odnosi Moskve i Zapada bivali bolji, slabila je njena aktivnost na Balkanu i podrška Srbiji, i obrnuto. Očekivanja u našoj i ruskoj političkoj javnosti više su bila podeljena nego jedinstvena. U Moskvi se procenjivalo da sporazum o strateškom partnerstvu Srbije i Rusije njima donosi političku, a Beogradu ekonomsku i diplomatsku korist (gasovod, manevarski prostor i alternativu prema Briselu), ocena je ruskog analitičara Pavela Kandelja, kao i da to partnerstvo u Briselu „neće dočekati s velikim oduševljenjem”. „Interes Rusije u tom sporazumu je manji, osim ruskih investicija i samog prisustva i uticaja na Balkanu”, smatra Kandelj, šef sektora za etnopolitičke sukobe Instituta za Evropu Ruske akademije nauka. Prema njegovim rečima, **Rusija je shvatala da je Balkan postao zona uticaja EU** i da joj je „krajnje teško da se tamo nadmeće” sa Unijom. Međutim, Kandelj veruje, kao i drugi ne samo u Moskvi nego i kod nas, da na strateško partnerstvo Srbije i Rusije EU ne gleda blagonaklono i da će, u perspektivi, **Srbija u jednom trenutku možda morati da bira između Brisela i Moskve.**¹⁶

¹⁴ <http://www.politika.rs/sr/clanak/192585/Završen-sporazum-o-strateskom-partnerstvu-Rusije-i-Srbije> (pristupljeno 20. aprila 2017).

¹⁵ <https://vz.ru/news/2017/4/3/864595.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

¹⁶ http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/analiticar:-srbija-ce-ipak-morati-da-bira-izmedju-rusije-i-eu_349147.html (pristupljeno 20. aprila 2017).

Srbija, dok se to od nje ne bude eksplicitno tražilo, sve do samog ulaska u Uniju, nema potrebe da se odriče onih prednosti koje može imati iz saradnje sa strateškim i drugim partnerima. Tako su se i druge zemlje postavljale. Srbija se borila za „Južni tok”, ali nije mogla da se izbori onda kada je Unija već rešila da **smanji energetska zavisnost od Rusije**.

Predsednici Srbije i Rusije, Tomislav Nikolić i Vladimir Putin su u Sočiju, 24. maja 2013. godine, potpisali Deklaraciju o strateškom partnerstvu. Predsednik Srbije je rekao da je tim činom ozvaničeno veliko prijateljstvo Srbije i Rusije, a Putin da je to impuls za razvoj odnosa dve zemlje. *Srbija je formalizovala svoje vekovno prijateljstvo i bratstvo sa Ruskom Federacijom. Naši odnosi su sve bolji i idu veoma dobrom uzlaznom linijom. Srbija je izuzetno zadovoljna odnosom Ruske Federacije prema Srbiji. Uvek može bolje, ali Srbija je zahvalna Ruskoj Federaciji zato što je u našem problemu na Kosovu i Metohiji na pravoj strani, na strani međunarodnog prava*, izjavio je predsednik Srbije.¹⁷

Vladimir Putin je rekao da *naravno, mi podržavamo naše srpske prijatelje koji sad vode pregovore sa Prištinom uz posredstvo Brisela, odnosno Evropske unije. Najvažnija oblast za našu saradnju je energetski sektor, uključujući izgradnju „Južnog toka”. Početak ove izgradnje biće već do kraja ove godine i ruska strana preuzima na sebe 1,7 milijardi (dolara) troškova u ove svrhe*.¹⁸

Deklaracija o strateškom partnerstvu predviđa da dve zemlje maksimalno iskoriste potencijale u oblasti ekonomije, trgovine, nauke tehnologije, obrazovanja i kulture. Strateško partnerstvo Srbije i Rusije zasniva se na demokratskim vrednostima koje obe zemlje dele, na principima suvereniteta, ravnopravnosti i teritorijalne celovitosti država, mirnog rešavanja sporova, uzajamnog poštovanja i koristi, nemešanja u unutrašnje stvari i obaveze država da ne jačaju sopstvenu bezbednost na račun drugih. Cilj ovog strateškog partnerstva jeste da se odnosi između dve države podignu na najviši mogući nivo, istovremeno jačajući tesnu i dinamičnu bilateralnu saradnju, kao i saradnju na međunarodnoj sceni, uključujući saradnju u okviru UN-a i drugih međunarodnih organizacija, uz napore za jačanje mira i bezbednosti u Evropi. Strateško partnerstvo dve zemlje obuhvata i bilateralnu trgovinsko-ekonomsku razmenu, povećanje investicija, saradnju u oblasti transporta i transportne infrastrukture, energetike i realizacije zajedničkih projekata u oblasti nafte i gasa; saradnju ministarstava unutrašnjih poslova radi jačanja borbe protiv organizovanog kriminala, terorizma i trgovine narkoticima; saradnju ministarstava odbrane i oružanih snaga; naučno-tehničku i industrijsko-tehnološku saradnju i saradnju u oblasti obrazovanja i kulture; predupređivanje vanrednih situacija i eliminisanje njihovih posledica.

Slobodna trgovina, finansije i investicije

Srbija, odnosno tadašnja SR Jugoslavija, sa Ruskom Federacijom ima potpisan Sporazum o slobodnoj trgovini od 28. avgusta 1999. godine, posle vojne intervencije NATO-a, kada je na vlasti bio Slobodan Milošević, što je bila neka vrsta naknadne podrške Moskve, koja je izostala kada je ona bila najpotrebnija. Taj Sporazum se smatra privilegovanim i zbog toga što su ga sa Rusijom imale samo bivše sovjetske republike. Krajem jula 2011, srpska i ruska vlada potpisale su protokol o proširenju Sporazuma o slobodnoj trgovini, kojim se uvodi liberalizacija međusobne trgovine na dodatne proizvode. Time je ujedno zaokružen proces usklađivanja trgovine Srbije sa Carinskom unijom Rusije, Belorusije i Kazahstana. Naime, te godine su sporazumi takvog karaktera potpisani sa vladama u Minsku i Astani. Tako je Srbija dobila zonu slobodne trgovine ne samo sa EU već, od 1. januara 2015. godine, i sa novostvorenom Evroazijskom ekonomskom unijom (EAEU) koju predvodi Rusija.¹⁹

¹⁷ <https://www.slobodnaevropa.org/a/nikolic-i-putin-potpisali-deklaraciju-o-strateskom-partnerstvu/24996484.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

¹⁸ <https://www.slobodnaevropa.org/a/nikolic-i-putin-potpisali-deklaraciju-o-strateskom-partnerstvu/24996484.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

¹⁹ Đukić Srećko: *Povratak saveza*, Službeni glasnik, Beograd 2012, strana 205-225.

Srpski ministar trgovine Ljajić smatra da je Sporazum o slobodnoj trgovini prilika da srpski predstavnici agrara i prehrambene industrije „dugotrajno ostanu na tržištu sa više od 170 miliona ljudi, uključujući celu Carinsku uniju”. Srpski ministar smatrao je da Srbija nije dovoljno iskoristila Sporazum o slobodnoj trgovini sa Ruskom Federacijom, iako je izvoz na rusko tržište, pre svega hrane, od početka 2014. godine bio značajno povećan.²⁰

Međutim, velika očekivanja koja su polagana u sporazum o slobodnoj trgovini sa Rusijom, a zatim sa Belorusijom i Kazahstanom, kao i sa celom Evroazijskom ekonomskom unijom (EAEU), nisu opravdala očekivanja u srpskoj javnosti, bilo onoj stručnoj ili poslovnoj. Naime, danas je liberalizacija i oslobađanje trgovine, između država, od carinskih i drugih dažbina i ograničenja, opšteprihvaćena norma u međunarodnoj trgovini. Smisao toga je da se dobije snažan stimulans za razvoj i rast proizvodnje i jačanje konkurencije na tržištu. U tome uspeavaju jake i dobro vođene privrede. Srbija je imala tu potrebu posle godina sankcija i rata, živeći u uverenju da otvaranje ruskog tržišta, putem sporazuma o slobodnoj trgovini, srpskoj privredi donosi retko povoljnu šansu za njen brz oporavak i rast i za njeno novo učvršćivanje na rastućem ruskom tržištu. Posebno se računalo da Srbija može postati magnet za strane investitore koji će sada u njoj graditi kapacitete i izvoziti robe po preferencijalnim uslovima na ogromno tržište Rusije. To se, međutim, tek jednim, možda vrlo malim, delom realizovalo, što nije donelo toliko potreban preokret u srpskom izvozu u Rusku Federaciju i na čitavo tržište istočne ekonomske unije. Naš izvoz, naša ponuda i prisustvo na tom tržištu nikada se nisu približili onima iz ranijeg jugoslovensko-sovjetskog doba. Srpska privreda beznadežno je zaostajala, gubila dah, nestajale su fabrike u procesu tranzicije, a rusko tržište je postajalo sve zahtevnije i svrstalo se u red najkokuventnijih u svetu, na kojem za naše proizvode skoro da ništa ne znači ni postojeći preferencijalni sporazum. Šansa pružena srpskoj državi i privredi nije iskorišćena i otišla je u nepovrat.²¹ Dakle mogućnosti ponude srpske privrede na ruskom tržištu su vrlo organičene i kvantitativno i kvalitativno. Izgubljeno je građevinsko tržište, kao i mnoga druga tržišta u toj zemlji, jer je uništeno srpsko građevinarstvo i mnoge druge privredne grane, koje se tek u ograničenom obimu donekle obnavljaju.

Ukupan srpski izvoz u Rusiju je daleko ispod nivoa uvoza iz te zemlje, pa sa Ruskom Federacijom u pojedinim godinama beležimo rekordan trgovinski deficit, naročito kada skaču cene nafte, a time i gasa. U srpskom izvozu dominiraju poljoprivredni proizvodi, a pre svega sveže voće, što dovoljno govori o sposobnostima naše privrede. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku za 2016. godinu, prvih deset izvoznih proizvoda iz Srbije u Rusiju čine: sveže jabuke (120 miliona dolara), hulahop čarape (82 miliona), lekovi (40 miliona), breskve i nektarine (29 miliona), centrifuglane pumpe (24 miliona), sir (22 miliona), jagode (16 milona), trešnje i višnje (14 miliona), kruške i dunje (10 miliona), sveže šljive (7 miliona).²²

Negde od 2011. godine, srpski izvoz u Rusiju podignut je za oko 200 miliona dolara i ustalio se na godišnjem nivou od 700-800 miliona dolara do jedne milijarde dolara u 2013. i 2014. godini, respektivno. Međutim, usled krize koja je pogodila rusku privredu, došlo je do pada srpskog izvoza u Rusiju - 2015. godine na 725 miliona dolara i 2016. na 795 miliona dolara. Učešće srpskog izvoza u Rusiju u ukupnom srpskom izvozu kreće se oko 7-8% godišnje.

Rusija praktično zauzima vodeće mesto u uvozu Srbije, a to determiniše uvoz ruskih energenata, pre svega nafte i gasa, kao i nivo cena nafte na svetskom tržištu. O tome svedoči 2008. godina kada je, iz navednih razloga, ruski izvoz u Srbiju iznosio rekordne 3,5 milijarde dolara, uz tendenciju pada u narednim godinama na oko, ili ispod, dve milijarde dolara godišnje, prateći pad cena nafte (2015. godine iznosio je 1,7 milijardi dolara, a 2016. bio je 1,5 milijardi dolara). Učešće uvoza iz Rusije u ukupnom uvozu roba Srbije kreće se između 10 i 13% godišnje.²³

²⁰ http://www.rtv.rs/sr_lat/ekonomija/lajic-spreciti-da-roba-iz-eu-preko-srbije-stize-do-rusije_509689.html (pristupljeno 20. aprila 2017).

²¹ Đukić, S. *Povratak saveza*, Beograd, 2012, Službeni glasnik, strana 237.

²² <http://www.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=215> (pristupljeno 20. aprila 2017).

²³ Izračunato na osnovu statističkih podataka o robnoj razmeni između dve zemlje.

Rusija spada u red važnih i pouzdanih kreditora srpske države. Ona je u određenim situacijama „priskakala” u pomoć Beogradu kada je bilo potrebno popuniti prazan državni budžet (ukupna zaduženja su preko 1,2 milijarde dolara). Osim toga, odobren je i koristi se ruski državni kredit u iznosu od 800 miliona dolara za modernizaciju srpskih železnica. Svoja ranija dugovanja i ruska i srpska strana su pogasile.

U Srbiji, kao i u jednom broju drugih zemalja na Balkanu, prisutne su i posebno vidljive ruske investicije u naftnu i gasnu privredu. Uostalom, Rusija i njena privreda nastupaju i na drugim tržištima sa onim robama i sa onim investicijama koje su za nju karakteristične, kao za energetske velesilu u gasu, nafti, nuklearnoj energiji, mineralnim sirovinama, metalima, ekstraktivnoj, energetske, vojnoj industriji. Poslednjih godina u Srbiji je prisutno i više ruskih banaka, ali ni one nisu investicionog karaktera.

Energetski sporazum i energetski paket koji on podrazumeva

Svi srpsko-ruski odnosi u energetskej sferi faktički su skopčani sa aktuelnim, ali spornim, energetskim sporazumom. Naime, skoro paralelno sa raspravama u Savetu bezbednosti UN oko statusa Kosova, Vlada Srbije je, decembra 2008. godine, prodala Gaspromu 51% Naftne industrije Srbije po, za nju, veoma nepovoljnoj ceni.²⁴ U stvarnosti, Srbija se tim sporazumom, po pitanju energetske bezbednosti, u potpunosti oslonila na Rusiju. U kontinuitetu, takvoj energetskej politici bez alternative su doprinele sve srpske vlade od „petooktobarskih promena” do zatvaranja „energetskog paketa velike nade”, ali pokazalo se bez realnog pokrića i osiguranja te nade. Očito da je moćni ruski i međunarodni energetski lobi, koji nije mimoišao Srbiju, u tome odigrao svoju ulogu.

Posle „uspešnih” pregovora, krajem 2008. godine u Moskvi je, pod okriljem predsednika Srbije Borisa Tadića i Rusije Dmitrija Medvedeva, zaključen energetski sporazum (paket). Njime su obuhvaćena tri naftno-gasna segmenta: prodaja, tj. privatizacija srpske državne „Naftne industrije Srbije” od strane ruske državne kompanije „Gaspromnjeft”; završetak skladišta gasa kod Banatskog Dvora, ali do nivoa regionalnog karaktera u pogledu skladištenja i snabdevanja gasom; i, konačno, izgradnja međunarodnog evropskog gasovoda „Južni tok” na teritoriji Srbije koji je još bio u planovima, daleko od realizacije i, razume se, i jedne jedine dobijene dozvole za izgradnju preko teritorije Bugarske, Srbije i Mađarske i bez „zelenog svetla” Evropske unije, koja odavno vodi „gasni rat” sa Rusijom.

Ali to nije sve šta su srpska vlada i njeni pregovarači u svom pregovaračkom mandatu dali ovim energetskim paketom Rusiji, kao kontra uslugu „za Kosovo i za prolazak gasovoda ‘Južni tok’ preko njene teritorije”. Ruski kupac je, uz sve već navedno, dobio najmanju moguću rudnu rentu koju je obavezan da plaća srpskoj vladi za eksploataciju nafte i gasa na teritoriji Srbije, a to su količine koje praktično zadovoljavaju 50% potreba našeg tržišta. Novi vlasnik naših naftnih i gasnih nalazišta eksploatiše ih na za njega najpovoljniji način, uz najmanje troškova, bez obzira na ekologiju i zaštitu nalazišta, kako o tome piše štampa.²⁵ Tako je naš strateški resurs u tuđe ruke otišao budzašto.

Prema srpsko-ruskom energetskom paketu planirana bila je izgradnja gasovoda „Južni tok” – od Rusije, ispod Crnog mora, preko Bugarske i Srbije, do Mađarske, Austrije, Slovenije, Italije i prema drugim državama EU. Beograd je polagao velike nade u taj međunarodni energetski projekat koji je trebalo da obezbedi sigurnost snabdevanja gasom i da dugoročno stabilizuje isporuke tog energenta preko Srbije za Evropu. Zvanični Beograd je svečano i na najvišem nivou obeležio otvaranje radova na tom gasovodu u Srbiji, što je prenošeno i na nacionalnoj televiziji. Vlast je već trljala ruke i računala da će na taj način postati ne samo tranzitna zemlja koja će ubirati prihod od taksi, već i energetske „čvorište” kroz koje se transportuje gas u region bivše Jugoslavije i ostatak Evrope. Prema procenama srpskih vlasti računalo se na iznos od oko 200 miliona evra godišnje. Izgledalo je da se ostvaruje dugo sanjani san da se Srbija nađe

²⁴ Po ceni od 400 miliona evra, sa investicijama od najmanje 500 miliona evra.

²⁵ <http://www.blic.rs/vesti/ekonomija/rezerve-nafte-na-izdisaju-ali-to-nije-sve-nis-unistava-i-vazan-srpski-rezervat/gd2pj4w> (pristupljeno 10. maja 2017).

na magistralnom gasovodu, da se on izgradi tuđim, ruskim parama, i da time popravi i dobije mnogo važniju geopolitičku ulogu u energetske, a time i u ukupnoj bezbednosti Evrope.

Ali, osim svečanog početka radova, upriličenog uz veliku pompu, ništa od krupnog evropskog gasovoda se nije ostvarilo. Kada je trebalo da bugarska vlada izda dozvole za početak gradnje gasovoda, SAD i Evropska komisija su se oštro usprotivile, navodeći kao razlog primenu „Trećeg energetskeg paketa”. Rusi na teritoriji Unije ne mogu biti jedini većinski vlasnici gasovoda i istovremeno isključivi vlasnici gasa u njemu. Treba napomenuti da je, nakon odustajanja od „Južnog toka”, Rusija prihvatila pravila „Trećeg energetskeg paketa”. Opet je kratkovidi Balkan, tj. Srbija i Bugarska, postao žrtva nadmetanja velikih. Bivši i sadašnji bugarski premijer Bojko Borisov je ovim povodom, na jednom skupu u Sofiji u jesen 2015. godine, objasnio da je time Bugarska potopila treći ruski energetskeg projekt: naftovod Burgas-Aleksandropulos, nuklearnu elektranu Belane i gasovod „Južni tok”.²⁶

Proizilazi da je u energetskeg paketu sa Rusijom jedino Srbija ispunila sve svoje obaveze, dok za neispunjavanje obaveza Rusije nema ni alternative ni kompenzacije. Srbija je dovedena u potpuno neizvesnu situaciju vezano za buduće snabdevanje gasom, kada 2019. godine istekne ruski ugovor sa Ukrajinom za tranzit gasa u Evropu, preko gasovoda kojim se Srbija snabdeva ruskim gasom. Gasna konekcija sa Bugarskom još je u planovima, sa drugim susedima ni toga nema. Drugih varijanti nema u izgledu, a ostalo je tek nešto oko dve godine da se rešenje nađe. Izlaz može da bude priključenje preko centralnoevropskih zemalja na gasovod „Severni tok 2”, čija izgradnja treba da se završi 2019. godine, ali to ne garantuje jeftiniji gas.

Osim toga, Srbija nije predviđena, niti je na tome radila, da se poveže sa evropskim „Južnim gasnim koridorom” koji iz Azerbejdžana vuče gas do juga Italije, preko Turske, Grčke i Albanije.

Pregovore o energetskeg paketu ruska strana je sa Srbijom profesionalno, sa iskustvom i znanjem, vodila i uspešno završila. Tu se njima ništa ne može zameriti. Rusi su svoje interese postigli za pregovaračkim stolom, snagom svojih argumenata i ubedenja. Demonstrirali su sopstvene pregovaračke kapacitete, što se ne može reći za srpsku stranu.

Saradnja u sferi odbrane i vojne industrije

Posebno poglavlje u odnosima između Srbije i Rusije, a koje se u poslednje vreme podstiče i razvija, jeste sfera odbrane i vojnotehničke saradnje, odnosno kooperacija u domenu vojne industrije. Srbija i Rusija su potpisale, u novembru 2013. godine, sporazum o vojnoj i vojno-tehničkoj saradnji koji podrazumeva razmenu iskustava i saradnju u mirovnim operacijama, kao i razvoj odnosa u sferi kartografije, medicine i vojnog obrazovanja.²⁷

Susreti ministara odbrane i drugih zvaničnika iz domena odbrane i vojske između Srbije i Rusije su učestali. Moskva i Beograd potvrđuju zainteresovanost za razvoj saradnje u vojnoj i vojno-teničkoj oblasti, izjavio je ruski ministar odbrane general armije Sergej Šojgu na susretu sa srpskim kolegom, Zoranom Đorđevićem, krajem aprila 2017. godine u Moskvi. Po rečima Šojgua, regularni susreti potvrđuju zainteresovanost strana u razvoju te saradnje, kako u vojnoj tako i u vojno-tehničkoj sferi. Rusija u Srbiji vidi proverenog partnera, koji se, kao i Rusija, zalaže za osnovne principe međunarodne bezbednosti. Sa pobedom Vučića na predsedničkim izborima, jača uverenosti Rusije da će se prijateljski i partnerski odnosi dalje učvršćivati.²⁸

²⁶ Dukić, S., *Era ruskog gasa - gas i globalna bezbednost*, Odbrana, Beograd, 2017, strana 122.

²⁷ http://www.danas.rs/danasrs/politika/dve_vojne_vezbe_sa_rusijom_22_sa_nato_56.html?news_id=298806 i <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:518160-Zajednicka-vojna-vezba-Srbije-i-Rusije-u-novembru> (pristupljeno 20. aprila 2017).

²⁸ <https://vz.ru/news/2017/4/25/867743.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

Prilikom poslednjeg susreta premijera Vučića, kao predsedničkog kandidata, sa ruskim predsednikom Putinom, a uoči predsedničkih izbora 2. aprila 2017. godine, izgleda da je glavna tema razgovora bila odbrambena i vojna tematika uopšte, a posebno vojno tehnička saradnja koju je „sam Putin otvorio”. Po rečima Vučića radi se o kooperaciji u vojnoj industriji i uključivanju i osposobljavanju srpskih kapaciteta i kadrova za remont ruskih vazduhoplova, kod nas i u regionu.²⁹

Postoje namere da se kooperacija u vojnoj industriji proširi i na zajedničku proizvodnju borbenih sredstava i oružja u onoj meri u kojoj je naša industrija osposobljena za tu proizvodnju. Tu se više računa na poslove ruskog vojno-industrijskog kompleksa sa pojedinim fabrikama u Srbiji, pre nego što one budu osposobljene za izvoz delova i sklopova za ruske potrebe.

Vojska Srbije ima potrebu za obnavljanjem oružanih sredstava i borbenih sistema posebno onih kojima su na izmaku raspoloživi resursi. Naročito je osetljivo ratno vazduhoplovstvo. Zbog toga se već duže vreme govori o nabavci, odnosno ruskom poklonu srpskoj vojsci, aviona tipa MIG 29 koji su već upotrebljavani, zatim određenih raketnih sistema, pa čak i čuvenog sistema S 300, tenkova, borbenih oklopnih vozila itd. Aleksandar Vučić je izjavio da su Srbiji potrebna dva divizionarna raketnog sistema S 300 i pukovski komandni punkt i da se njihova nabavka razmatra sa Rusijom i Belorusijom.³⁰ Nakon posete Minsku, Vučić je objavio da Srbija može očekivati veći broj aviona na poklon od Belorusije, nego najavljenih šest MIG-ova iz Rusije. Tu se ne radi samo o neophodnoj zameni i obnovi naoružanja, nego i o činjenici da se „zemlje u regionu naoružavaju” (pri čemu se mislilo na Hrvatsku).

Trebalo je da prvi MIG-ovi u Srbiju dolete još pre predsedničkih izbora, ili neposredno posle izbora. Međutim, ni njih, a ni drugog obećanog naoružanja (još) nema. Nije jasno šta se sve dešava van očiju javnosti. Može se samo zaključiti da su stvari sa avionima i drugim naoružanjem srpske vojske složenije nego što je to izgledalo na početku, kada su davane „olake” izjave. Možemo pretpostaviti, imajući određena iskustva iz situacija prebacivanja ruskih trupa na Kosmet u sastav KFOR-a, da je prebacivanje ruskog naoružanja preko zemalja Alijanse u Srbiju još daleko složenije.

Kulturne i tradicionalne veze

Kulturne i duhovne veze između naroda dve zemlje duboko su ukorenjene. Srbija i Rusija povezane su mnoštvom istorijskih veza, religijskim nasleđem, srodnim jezicima, kulturama, tradicijama. Tokom poslednje decenije ojačali su politički, poslovni i kulturni kontakti između dve zemlje. Građani Rusije sve više posećuju našu zemlju, a građani Srbije u sve većem broju odlaze da rade i žive u Rusiji. Počeli smo više da komuniciramo jedni sa drugima na ljudskom nivou. Mesto Rusije u srpskom društvu, kulturi, javnosti, pa i politici, mnogo je značajnije, no što to može biti mesto Srbije u ruskoj kulturi, društvu ili politici. Balkan je, od vremena Petra Velikog, imao vidno mesto u ruskim spoljnopoličkim planovima i ambicijama. No, mesto Balkana gotovo nikada nije bilo ključno u složenom mozaiku ruske diplomatije i politike i njenih interesa, kako se to u Srbiji često predstavlja.

O tome na koji način i koliko uopšte Rusi misle na Balkan, a Srbiju posebno, možda najbolje govori tradicionalno istraživanje moskovskog Levada centra o tome koga građani Rusije smatraju prijateljima, a koga neprijateljima. Među 35 zemalja u svetu koje su ruski građani svrstali među prijateljske, u istraživanju obavljenom u maju 2016. godine, Srbija se nalazi na 12 mestu. Tako poslednjih godina Rusi najvećim prijateljima smatraju Belorusiju, Kazahstan, Kinu, Indiju, Jermeniju, Kubu, Siriju, Uzbekistan, Azerbejdžan, Venecuelu, pa Srbiju.³¹

²⁹ <https://vz.ru/news/2017/3/28/863794.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

³⁰ <https://vz.ru/news/2017/4/25/867743.html> (pristupljeno 30. aprila 2017).

³¹ <http://www.levada.ru/2016/06/02/13400/> (pristupljeno 20. aprila 2017).

Prema nekim procenama, koje je teško dokazati, u Rusiji danas radi oko sto hiljada srpskih gastarbajtera.³² Sa druge strane, oko 40.000 ruskih izbeglica, koje su posle Oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji došle u našu sredinu, naišli su na izuzetan državni i ljudski prijem, ostavivši dubok trag i bitan doprinos razvoju srpske nauke, univerziteta, baleta, opere, arhitekture.

Rusija je u Savetu bezbednosti UN podržala sve rezolucije kojima su, devedesetih godina, tadašnjoj Jugoslaviji uvedene sankcije zbog ratova u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu. „Teško je pretpostaviti šta bi bilo da je Jeljcinova Rusija podržala Miloševićevu politiku. U stvari, mi smo imali nekoliko politika u odnosu prema Miloševiću; jednu je vodilo Ministarstvo spoljnih poslova, drugu Ministarstvo vojske, treću politiku vodila je Jeljcinova administracija. Jedna grupacija u državnom aparatu podržavala je samo Karadžića, ne i Miloševića”, govori ruski istoričar Sergej Romanenko.³³

Međutim, nije samo karakteristika Srba i srpskog društva da neguje tradicionalne, kulturne, duhovne i druge međusobne veze sa Rusijom i Rusima. To je u prirodi i svih ostalih naroda, slovenskih, pravoslavnih, hrišćanskih, ali i drugih. To su ne samo one formalne, nego još više neformalne veze i odnosi, mimo kruga zvanične politike i vlade, i one u svetu sveopštih komunikacija igraju sve zapaženiju ulogu. Zato i srpsko-ruski tradicionalni i kulturni odnosi imaju poseban smisao.

Rusija – „istočni vektor” ili prepreka?

Mnogi analitičari smatraju da Srbija veoma racionalno vodi spoljnu politiku: dok je u procesu pregovora sa EU, Beograd maksimalno koristi mogućnost saradnje sa Rusijom (Varga 2015, 82-83). Međutim, da li saradnja sa Rusijom može istovremeno da predstavlja i prepreku Srbiji u procesu evrointegracija?

U pregovaračkom procesu postoje najmanje četiri Poglavlja u kojima intenzivirana saradnja Srbije i Rusije poslednjih godina može da predstavlja direktnu prepreku Beogradu na putu ka EU - to su oblasti *zajedničke ekonomske, spoljne, bezbednosne i odbrambene politike, energetike i pitanje Kosova*. Takođe, postoji niz tema koje nisu eksplicitno uključene u pregovarački proces u svih 35 Poglavlja, a koje se indirektno tiču procesa evrointegracije, poput kolektivne bezbednosti i učlanjenja u NATO, a koje su veoma povezane sa spoljnopolitičkim kursom država kandidata.

Spoljna politika i ekonomija

Poglavlje 30 odnosi se na zajedničku ekonomsku politiku. Srbija će do pristupanja Evropskoj uniji biti obavezna da raskine sve regionalne i druge trgovinske sporazume sa trećim stranama, što uključuje sve države u regionu koje nisu članice EU, kao i Sporazum o slobodnoj trgovini sa Ruskom Federacijom,³⁴ ali i onaj sa EAEU, to jest sa Belorusijom i Kazahstanom, i sa još dve novoprimljene članice u tu Uniju, sa Kirgistanom i Jermenijom.

Treba potsetiti da je u sličnoj situaciji bila i Ukrajina 2013. godine kad je u novembru trebalo da, kao deo programa „Istočno partnerstvo”, potpiše Sporazum o pridruživanju sa EU. Iako se Rusija za vreme pripreme tog Sporazuma godinama nije otvoreno protivila, mesec dana pre Samita „Istočnog partnerstva” u Viljnusu, stalni predstavnik Rusije u Briselu, Vladimir Čižov, izjavio je da Ukrajina „ne može sedeti na dve stolice”, odnosno istovremeno učestvovati u zonama slobodne trgovine sa EU i Carinskim savezom (Evroazijskom ekonomskom unijom) koga predvodi Rusija.³⁵

³² <http://www.isac-fund.org/lat/publication/zbornik-radova-odnosi-rusije-i-srbije-na-pocetku-xxi-veka> (pristupljeno 20. aprila 2017).

³³ <https://vz.ru/news/2015/3/27/863794.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

³⁴ <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1452495> (pristupljeno 20. aprila 2017).

³⁵ http://dt.ua/POLITICS/kreml-poperediv-ukrayinu-scho-ugoda-pro-asociaciju-z-yes-stane-tochkoyu-nepovernennya-129450_.html (pristupljeno 20. aprila 2017).

Nešto kasnije iste godine, i nemačka kancelarka Angela Merkel potvrdila je tu tezu, da Ukrajina ne može da bude istovremeno u dva bescarinska saveza, te da je to pre svega u suprotnosti sa pravilima Svetske trgovinske organizacije.³⁶

Rusija i proruski političko-privredni lobi u Ukrajini, još od sredine dvehiljaditih, imali su planove da Ukrajina vremenom postane deo Carinskog saveza, odnosno Evroazijske ekonomske unije (Varga 2007, 53-58).

Na zajedničku spoljnoekonomsku politiku iz *Poglavlja 30*, nadovezuje se zajednička spoljna i bezbednosna politika na koju se odnosi *Poglavlje 31*. Iz Brisela već stižu upozorenja da Beograd mora da uskladi svoju spoljnu politiku sa EU.³⁷ To se, između ostalog, odnosi na politiku sankcija koje je EU uvela Rusiji zbog aneksije Krima i „hibridnog rata” na Donbasu.

Međutim, Vlada Republike Srbije stoji na tvrdim pozicijama da neće u svemu pratiti spoljnu politiku EU, te da ni po koju cenu i „nikad neće uvoditi sankcije Rusiji”.³⁸ I taj stav nije samo pitanje političkog principa, već predstavnici srpske Vlade ne kriju da su u pitanju, ispred svega, lukrativni razlozi. Komentarišući sankcije koje su međusobno uveli Brisel i Moskva, ministar unutrašnje i spoljne trgovine Rasim Ljajić izjavio je, u avgustu 2014. godine, da se u Srbiji ne raduju toj okolnosti i žele da se što pre normalizuju odnosi između EU i Ruske Federacije, ali da situacija koja je stvorena predstavlja šansu koju „svakako treba pokušati iskoristiti”.³⁹ Naime, jasno je da bi posledice uvođenja sankcija Rusiji isključivo snosio Beograd i da bi srpski izvoz poljoprivrednih i drugih proizvoda ostao bez ruskog tržišta. U isto vreme, Srbija nema alternative za ruske energente.

Spoljna politika Srbije vezana je za Rusiju i preko veta Moskve u Savetu bezbednosti UN za blokiranje državnosti Kosova. Srbija, čija je Vlada 2008. godine odlučila da joj prioriteta politike budu očuvanje teritorijalne celovitosti i integracija u EU, bez podrške Rusije nije mogla ostvariti jedan od njih – *de jure* očuvanje Kosova.

Stoga, u avgustu 2009. godine, predsednik Srbije Boris Tadić, izlazeći iz svojih ustavnih ovlašćenja, predstavlja „četiri stuba spoljne politike Srbije” koji se odnose na SAD, EU, Rusiju i Kinu. Iako Srbija nije usvojila spoljopolitičku Strategiju, predsednik Tadić je smatrao da će „četiri stuba spoljne politike” biti doktrina spoljne politike Beograda, a za osnovu su uzeti tržište i investicije.⁴⁰ Takav pristup Beograda stvorio je dvovektorsku spoljnu politiku, koja se u krajnjem rezultatu pretvorila u balansiranje između Brisela i Moskve, i koja je postala konstanta skoro svih srpskih Vlada do 2016. godine. I pored zvaničnog opredeljenja Srbije za integraciju u EU, Beograd je u vladama koje je formirao Aleksandar Vučić, 2014. i 2016. godine, produžio sa primenom spoljne politike – „i EU, i Rusija”.⁴¹

³⁶ <https://www.pravda.com.ua/news/2013/12/21/7007943/> (pristupljeno 20. aprila 2017).

³⁷ <http://www.slobodnaevropa.org/a/mekalister-sancije-srbije-rusiji/27858322.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

³⁸ <http://beta.rs/vesti/politika-predizb/57346-vucic-nikada-necemo-vesti-sankcije-rusiji> (pristupljeno 20. aprila 2017).

³⁹ http://www.rtv.rs/sr_lat/ekonomija/lajic-spreciti-da-ropa-iz-eu-preko-srbije-stize-do-rusije_509689.html (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁴⁰ <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/123751/%C4%8Cetiri+stuba+srpske+spoljne+politike.html> i <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Strategija-spoljne-politike-Srbije/Cetiri-stuba-su-realnost-a-ne-nas-izbor.sr.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁴¹ <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=317222> (pristupljeno 20. aprila 2017).

NATO, ODKB i neutralnost

Zvanični Beograd smatra da vodi politiku vojne neutralnosti⁴² nakon što je, u decembru 2007. godine, u Narodnoj skupštini usvojena Deklaracija o Kosovu.⁴³ Međutim, Srbija nema ni međunarodno priznat neutralni status⁴⁴, niti ustavno-zakonski i koncepcijsko-strateški unutrašnje zaokružen koncept neutralnosti, tako da i u bezbednosnom aspektu balansira između NATO i ODKB,⁴⁵ odnosno Rusije.

Poslednjih godina Srbija skoro paralelno sprovodi vojne vežbe sa oba vojna saveza.

Okvirni sporazum o pristupanju programu NATO-a Partnerstvo za mir potpisan je u decembru 2006. godine, a osam godina kasnije, u decembru 2014, Vlada Srbije je usvojila Individualni akcioni plan partnerstva (IPAP)⁴⁶ sa NATO-om (potpisan u Briselu sredinom marta 2015), koji predstavlja najviši oblik saradnje sa Alijansom države koja nije njegova članica.⁴⁷

Uporedo sa približavanjem Zapadu, Beograd korača i prema Istoku. Nedelju dana pre potpisivanja Briselskog sporazuma između Vlade Srbije i Kosova, 13. aprila 2013. godine, parlamentarna delegacija Srbije primljena je u svojstvu posmatrača u Parlamentarnu skupštinu ODKB.

Vojne vežbe sa Ruskom Federacijom, organizovane nedaleko od Beograda, koje su počele u novembru 2014. godine, u stvari su imale naziv antiteroristička vežba „Srem-2014”. Godinu dana kasnije, Bratstvo avijatičara Srbije i Rusije (BARS) je u Astrahanskoj oblasti u Rusiji organizovalo vazдушnu vojnu vežbu pod nazivom „BARS 2015”. U oktobru 2016. godine održana je druga vežba BARS-a, a iste godine u novembru, nedaleko od Beograda, počela je multinacionalna vojna vežba „Slovensko bratstvo”, u kojoj su učestvovalе oružane snage Srbije, Belorusije i Rusije.⁴⁸ U septembru 2017. godine najavljeno je da ODKB planira da Srbiju uključi u vojne vežbe na nivou punopravnog članstva.⁴⁹

Mediji u Srbiji pišu da je broj vojnih vežbi sa Rusijom ipak neuporedivo manji od onih koje je Srbija u poslednjem periodu izvela sa članicama NATO-a, odnosno da se radi o preko dvadeset vojnih vežbi sa zapadnim partnerima i svega nekoliko sa Rusijom. Pažnju privlači činjenica da se prve vežbe sa Rusijom u istoriji dve zemlje organizuje usred ukrajinske krize i zaoštavanja odnosa na relaciji EU-Rusija, u novembru 2014. godine. U Srbiji informacija o tome nije bila javna, a obelodanilo ju je upravo rusko Ministarstvo odbrane. Vojna vežba sa Rusijom održana je nepunih mesec dana posle vojne parade povodom obeležavanja 70-godišnjice oslobođenja Beograda na kojoj je od visokih svetskih zvaničnika prisustvovao jedino ruski predsednik Putin, što je na neki način ostavljalo utisak da je organizovana u njegovu čast.⁵⁰

Rusija je, pod predsedništvom Dmitrija Medvedeva, pokrenula i pitanje zaključenja novog specijalnog sporazuma o evropskoj bezbednosti⁵¹, ali on kod SAD i nekih drugih zapadnih partnera nije naišao na

⁴² http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2016&mm=02&dd=24&nav_category=11&nav_id=1100282 (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁴³ U Deklaraciji je donesena „odluka o proglašavanju vojne neutralnosti Republike Srbije u odnosu na postojeće vojne saveze do eventualnog raspisivanja referenduma na kojem bi se donela konačna odluka po tom pitanju”: <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁴⁴ http://www.isac-fund.org/download/Neutralnost_u_Evropi_u_21_veku_i_slucuj_Srbije.pdf (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁴⁵ ODKB (rus. *Организация договора о коллективной безопасности, ОДКБ*) je organizacija koja vojno objedinjuje jedan deo članica bivšeg SSSR-a, a koju predvodi Rusija. Organizaciju dogovora o kolektivnoj bezbednosti još nazivaju „Istočni NATO”, a čine je članice bliske ruskoj bezbednosnoj politici: Rusija, Belorusija, Jermenija, Kazahstan, Tadžikistan i Kirgistan; <http://www.vesti.rs/Politika/Srbija-postala-posmatrac-u-Parlamentarnoj-skupstini-ODKB.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁴⁶ <http://www.mfa.gov.rs/sr/images/ipap/ipap.pdf> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁴⁷ <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1283004> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁴⁸ http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/11/161108_military_trainings_balkans_sk (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁴⁹ <https://sputniknews.com/europe/201704101052476823-russia-serbia-military-exercises-cooperation/> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁵⁰ http://www.danas.rs/danasrs/politika/dve_vojne_vezbe_sa_rusijom_22_sa_nato_.56.html?news_id=298806 i <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:518160-Zajednicka-vojna-vezba-Srbije-i-Rusije-u-novembru> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁵¹ <http://rian.com.ua/analytics/20091204/78248531.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

podršku. Moskva je više puta najavljivala i stvaranje „nove bezbednosne arhitekture Evrope”.⁵² Iako nije sasvim poznato šta bi ta „arhitektura” trebalo da predstavlja, svakako da je u pitanju zaustavljanje širenja NATO-a, jer to Rusiju najviše brine. Zatim, tu bi bila i podrška uspostavljanju vojne neutralnosti u preostalim tranzicionim državama, koje bezbednosno za Evropu nisu relevantne, kao i veća integracija na bezbednosnom nivou u samoj Evropi, ali sa ograničenim prisustvom SAD-a na starom kontinentu.

Može se smatrati da od opredeljivanja za poziciju vojne neutralnosti, Srbija na neki način, posredno, učestvuje u toj „novoj ruskoj arhitekturi Evrope”.

Putinova „Jedinstvena Rusija” potpisala je sredinom 2016. godine Deklaracije o saradnji⁵³ sa 10 partija iz pet država balkanskog regiona – BiH, Srbije, Crne Gore, Makedonije i Bugarske. Iz Srbije su potpisnice bile četiri partije, među kojima je i vladajuća Srpska napredna stranka Aleksandra Vučića i njen koalicioni partner – Srpska narodna partija Nenada Popovića.

Potpisivanje ovih deklaracija u mnogim državama prošlo je u javnosti skoro neopaženo, bez detaljnije analize i šireg nezavisnog tumačenja. Akcent u deklaracijama, a tiče se stranaka iz država koje nisu članice EU, stavljen je na obavezivanje na anti-NATO delovanje i formiranje neke vrste bloka vojno-neutralnih država.⁵⁴

Sajt partije „Jedinstvena Rusija” komentariše deo deklaracija o okupljanju vojno-neutralnih država kao „projekat koji ima za cilj da postane strateška regionalna doktrina i koji se u budućnosti može inkorporirati u opšteevropsku agendu formiranja nove kontinentalne bezbednosne arhitekture”.⁵⁵

Tema vojne i političke neutralnosti bila je dominantna tema i na srpskim predsedničkim izborima u aprilu 2017. godine, što ukazuje na mogućnost naziranja talasa evroskepticizma ili čak antievropskih politika u Srbiji.⁵⁶

Još jedan od koraka približavanja ruskoj „bezbednosnoj arhitekturi” bilo je formiranje zajedničkog srpsko-ruskog humanitarnog centra u Nišu, koji je namenjen brzom reagovanju u slučaju elementarnih nepogoda – požara, poplava i zemljotresa – a koji je zvanično počeo da radi 25. aprila 2012. godine. Prvo je planove o stvaranju takvog centra najavio ruski predsednik Dmitri Medvedev, a kasnije je u oktobru 2009. godine potpisan sporazum o njegovom formiranju (ministar unutrašnjih poslova Dačić i tadašnji ruski ministar za vanredne situacije Šojgu).⁵⁷

Oko srpsko-ruskog humanitarnog centra u Nišu više godina se vodi oštra polemika. S jedne strane postoje tvrdnje da Rusija nije zadovoljna statusom svog osoblja u Nišu i trži određeni stepen diplomatskog imuniteta, barem onakav kakav uživaju predstavnici NATO-a u Srbiji. Smatra se da je to ruski odgovor na srpsku saradnju sa Alijansom na koji, ponovo, reaguje Zapad.⁵⁸ S druge strane, pojedini izvori upozoravaju da srpsko-ruski humanitarni centar lako može postati prva ruska vojna baza na Balkanu.⁵⁹

⁵² <http://polit.ru/article/2009/09/03/bezopasnost/> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁵³ <https://er.ru/news/143678/>; <https://er.ru/news/143742/> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁵⁴ „Strane su svesne ozbiljnosti izazova koji prete civilizovanom i mirnom razvoju Evroazijskog kontinenta, te smatraju neophodnim izradu i realizaciju politike 'nove relaksacije međunarodne napetosti'. Strane izražavaju spremnost u nalaženju zajedničkih metoda za uspostavljanje bezbednosti u Evropi, kao i inicijativu za raspravu o perspektivama formiranja u Jugoistočnoj Evropi prostora vojno-neutralnih suverenih država” – navodi se u deklaracijama: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/rusija-stvara-pravoslavni-blok-protiv-prosirenja-nato> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁵⁵ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/rusija-stvara-pravoslavni-blok-protiv-prosirenja-nato> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁵⁶ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/srbija-po-mjeri-rusije> (pristupljeno 20. aprila 2017); <http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-izbori-kandidati-kosovo-genocid-u-bih-eu-rusija-nato/28380188.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁵⁷ Prema izjavama predstavnika srpske vlade, „srpsko-ruski centar treba da pruži humanitarnu pomoć i brz odgovor na vanredne situacije na teritoriji Srbije i drugih balkanskih država koje upute takav zahtev. Zbog klimatskih promena u regionu i u Jugoistočnoj Evropi, predviđa se da će doći do raznih vanrednih situacija, poput poplava, klizišta i zemljotresa, i da je zato neophodno spremno dočekati te izazove”: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=04&dd=25&nav_id=603608 (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁵⁸ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:520236-Rusi-trazili-imunitet-za-vatrogasce> i <http://www.blic.rs/vesti/politika/moskva-ne-odustaje-rusija-trazi-za-svoje-ljude-u-srbiji-isti-status-koji-ima-i-nato/rj1gv08> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁵⁹ https://www.slobodnaevropa.org/a/rusija_srbija_stratfor/1859651.html (pristupljeno 20. aprila 2017).

Profesor Predrag Simić smatrao je da Beograd u posthladnoratovskom svetu, po uzoru na Titovu Jugoslaviju, bezuspešno pokušava da balansira ili se čak potpuno udaljava od Zapada. SFRJ je u pojedinim periodima bila bliska sa NATO savezom, spremnim da interveniše u slučaju agresije od strane SSSR. Preko kratkotrajnog Balkanskog pakta, Jugoslavija *de facto* postaje članica NATO-a, iako *de jure* nikad to nije bila. Napravljena je konstrukcija po kojoj članice NATO-a, u slučaju napada štite komunističku zemlju, dakle, indirektno, NATO je Jugoslaviji dao garancije za slučaj sovjetskog napada.⁶⁰ Što znači da je NATO povremeno, u određenim situacijama, bio spreman da interveniše, odnosno da brani SFR Jugoslaviju.

Savremene srpske političke elite ne samo da „balansiraju” između Zapada i Istoka, one su poslednjih dvadeset godina bile veoma „prevrtljive” kad je u pitanju spoljnopolitički izbor. Lideri Socijalističke partije Srbije i Srpske napredne stranke (bivši lideri Srpske radikalne stranke), koji su se vratili na vlast nedugo posle „petooktobarskih promena”, uoči i za vreme NATO bombardovanja SR Jugoslavije 1998/1999. godine, bili su aktivni u pokretanju inicijative za prisajedinjenje Srbije, odnosno SR Jugoslavije, kvazidržavnoj tvorevini Savezu Rusije i Belorusije. U jeku bombardovanja, u aprilu 1999. godine, oba veća Savezne skupštine jednoglasno su usvojila odluku o pristupanju SRJ Savezu Rusije i Belorusije.⁶¹ Međutim, Rusija je po tom pitanju tada bila veoma suzdržana.⁶²

Pitanje pridruživanja Savezu Rusije i Belorusije ponovo je, 2007. godine, pokrenuo Tomislav Nikolić, svega godinu dana pre nego što je stvorena Srpska napredna stranka, kada je kao zamenik lidera srpskih radikala Vojislava Šešelja, izrazio nadu da će „Srbija učvrstiti veze sa tim savezom i eventualno mu se pridružiti”.⁶³

Energenti

Pregovaračko *Poglavlje 21* odnosi se na transportne mreže, ili kako ga popularno nazivaju „krvotok Evrope”. Ovo poglavlje obuhvata ne samo transportne deonice (puteve, pruge, aerodrome i rečni saobraćaj), već i energetska mrežu, gasnu i električnu.

Ovde je u fokusu energetska mreža, pre svega gasovod koji je Srbija predvidela da, u potpunosti, prepusti ruskoj strani. Kao što je već bilo rečeno, vezivanje za energetska lobi iz Rusije bio je finalizovan potpisivanjem srpsko-ruskog Energetskog sporazuma iz 2008. godine.

Zaoštavanje odnosa između EU i Rusije po pitanju energenata počelo je mnogo pre druge ukrajinske revolucije na Majdanu 2014. godine, odnosno odmah nakon „narandžaste revolucije” 2006. godine, kada je nastao prvi spor neizmirenih računa za gas između Moskve i Kijeva. Bila je to „prva evropska hladna zima”, u kojoj su stradale ne samo pojedine članice EU, već i države Zapadnog Balkana. To je ujedno bio i politički potez sa više poruka, pre svega nagoveštaj takozvanog „energetskog rata” između EU i Rusije, kada je Brisel proglasio Moskvu „nepouzdanim partnerom” (Varga 2007, 175-161).

Moskva je Energetsku povelju zajedno sa članicama EU potpisala još devedestih godina, ali je odbila da je ratifikuje zbog spornih delova ugovora koji se odnose upravo na insistiranje zapadnih zemalja da se liberalizuje rusko energetska tržište i smanji uticaj ruskog gasnog giganta Gasproma. Problematično je bilo i vlasništvo nad energetska infrastrukturu, posebno gasovodom (Varga 2007, 175-161).

To je bio jedan od glavnih razloga da osam godina kasnije Evropska komisija donese odluku da na teritoriji EU treba suspendovati radove na izgradnji „Južnog toka”, dok se ne revidiraju bilateralni ugovori koje je Rusija sklopila sa zemljama članicama (Bugarska je rizikovala tužbu ako se tim odlukama ne povinuje).

⁶⁰ <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=930836> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁶¹ <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/2697671/vremeplov-12-april-2017.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁶² <http://www.nin.co.rs/arhiva/2520/1.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁶³ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=03&dd=07&nav_category=11&nav_id=348770 (pristupljeno 20. aprila 2017).

Evropska komisija je istakla da „Južni tok” nije u skladu sa Trećim energetske paketa i sa evropskim pravilima o konkurenciji, unutrašnjem tržištu i javnim nabavkama.⁶⁴

Beograd je više nego lojalan ruskim energetske interesima na Balkanu. Srbija je jedina među osam država koja je sa ruskim Gazpromom formirala zajedničko preduzeće za izgradnju gasovoda „Južni tok” kao manjinski partner. Samo u slučaju Srbije, kompanija Srbijagas drži 49% vlasništva zajedničkog preduzeća, dok Gazpromu pripada 51%. U ostalim državama, taj odnos bio je pola-pola.⁶⁵

Međutim, zatvaranje projekta „Južni tok” u decembru 2014. godine, odnosno njegovo preusmerenje na Tursku, u velikoj meri je oslabilo strateške energetske veze Beograda sa Moskvom. Ukrajinska kriza, otvoreni ulazak Rusije u rat u Siriji, kao i sporovi Rusije i Turske u vezi intervencija na Bliskom istoku,⁶⁶ dodatno su zakomplikovali, i onako napetu, bezbednosno-energetsku situaciju u Jugoistočnoj Evropi.

I pored potpune lojalnosti ruskim energetske interesima na Balkanu, činjenica je da Srbija Gazpromu sve vreme za prirodni gas plaća ne sasvim „bratsku”, već „evropsku” cenu gasa.⁶⁷ A visina cene gasa jedna je od postsovjetskih geopolitičkih poluga moći i jedan od indikatora bliskosti pojedinih država sa Rusijom. Sličnu visoku cenu među bivšim sovjetskim republikama plaćale su prošlih godina Ukrajina i Moldavija, članice programa EU „Istočno partnerstvo”, koje su intenzivirale evrointegracije, dok je ta cena za postsovjetske političke saveznike Moskve bila znatno niža. Cena gasa mogla bi biti poluga u budućem zblizavanju Beograda i Moskve (Varga 2013, 176-178).

Kosovo i drugi slučajevi ruske podrške u Ujedinjenim Nacijama

Poslednje pregovaračko Poglavlje je pod brojem 35 i, u slučaju Srbije, vezano je za Kosovo, odnosno proces potpune normalizacije odnosa Beograda i Prištine, koji se odigrava u okviru Briselskog sporazuma. *Poglavlju 35* je dodeljen „superstatus”, kakav imaju *Poglavlja 23* i *Poglavlju 24* (osnovna prava i pravosuđe). Ono se otvara među prvima i zatvara među poslednjima. Zastoj u procesu normalizacije, ukoliko bar jedna trećina članica Evropskog saveta proceni da je do njega došlo, može da blokira celokupan proces integracija, kako Srbije tako i Kosova.⁶⁸

Moskva je dugoročno vezala za sebe Srbiju i njenu spoljnu politiku, svojom spremnošću da uloži veto u Savetu bezbednosti UN-a na priznavanje nezavisnosti Kosova. Demarkacija granice sa Kosovom je verovatno poslednji birokratski korak Srbije za ulazak u EU. Spor Slovenije i Hrvatske u vezi granice zaustavio je pregovore Zagreba sa EU za skoro godinu dana.⁶⁹

Međutim, da demarkacija granice može biti realan problem u pristupnom procesu ukazuje i spor oko granice Kosova i Crne Gore, zbog čega Priština ne može da realizuje viznu liberalizaciju sa Evropskom unijom.⁷⁰

Uz diplomatsku podršku Rusije, Kosovo nije primljeno u Unesco pošto za prijem nije dobilo potrebnu dvotrećinsku većinu na Generalnoj konferenciji ove organizacije.⁷¹ Rusija i Srbija taj događaj slave kao zajednički uspeh.⁷²

⁶⁴ <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/1614053/evropska-komisija-suspendovati-juzni-tok.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁶⁵ <https://serbia-energy.eu/sr/rusi-samo-u-srbiji-vecinski-vlasnici-gasovoda/> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁶⁶ Obaranje od strane Turske ruskog aviona Su-24, početkom decembra 2015. godine, koji je intervenisao u Siriji. Link: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34912581> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁶⁷ U 2011-2012. godini Srbija je Gazpromu plaćala evropske cene gasa između 478 i 545 dolara za 1.000 kubnih metara. Gazprom i Srbijagas nisu učinili dostupnim cenu za gas od 2012. do 2014. godine. Poznato je da je Srbija u 2014. kupovala gas po ceni od 350 dolara, te da cena prirodnog gasa pada. Link: <http://ekonomskvesti.com/srbija/rusija-nam-prodaje-gas-po-ceni-od-350-dolara/> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁶⁸ <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1452495> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁶⁹ <http://www.jutarnji.hr/arhiva/slovenija-presudila-blokada-pregovora-s-eu-u-11-poglavlja/3992442/> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁷⁰ <http://rs.n1info.com/a161088/Vesti/Vesti/Demarkacija-granice-izmedju-Kosova-i-Crne-Gore.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁷¹ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=11&dd=09&nav_category=640&nav_id=1061022 (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁷² <http://www.newsweek.rs/srbija/60736-cepurin-ulazak-kosova-u-unesko-isto-kao-da-islamska-drzava-dobije-clanstvo.html> (pristupljeno 20. aprila 2017).

Pored podrške koju Moskva pruža Srbiji u Savetu bezbednosti UN-a u sprečavanju proglašenja nezavisnosti Kosova, Rusija je u julu 2015. godine uložila veto na britansku rezoluciju o Srebrenici, na 20. godišnjicu od genocida. Prethodno, predsednik Srbije Tomislav Nikolić obratio se pismom Vladimiru Putinu i tražio da Rusija na tu rezoluciju uloži veto. Britanija je tri puta menjala predlog rezolucije o Srebrenici, ne bi li se ona približila nacrtu koji je predložila Rusija.⁷³ Nekoliko dana kasnije, poslanici Evropskog parlamenta usvojili su rezoluciju u kojoj se oštro osuđuje zločin u Srebrenici, a u kojoj se taj zločin, u skladu sa presudama Haškog tribunala i Međunarodnog suda pravde, označava kao genocid.⁷⁴

Ruska „meka moć” na Balkanu

Rusija je poslednjih godina u spoljnoj politici vidljivo počela da primenjuje „meku moć”, poput zapadnih zemalja, pa tako i u svom uticaju prema Srbiji i Zapadnom Balkanu. Moskva od metoda „meke moći” najčešće primenjuje sredstva informisanja (*Russia Today*), fondacije („Ruski mir”, „Gorčakov”) i razne nevladine organizacije. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji smatra da je Srbija u Kremlju viđena kao strateški važna tačka prema Evropi, pogodna da postane „ogledno dobro” na kome bi se rastuća moć Rusije uspešno manifestovala.⁷⁵ Osim toga, tu su – što je sa stanovišta doktrine „meke moći” možda i najvažnije – proruski resentimani većine građana Srbije. Specifičnost Srbije je u tome da Rusija ima svoje velike simpatizere u strankama (Srpska napredna stranka, Srpska narodna partija, Demokratska stranka Srbije, Srpska radikalna stranka, Treća Srbija, Dveri), naučnim i kulturnim elitama i medjima. U Srbiji od kraja 2014. godine aktivno funkcioniše agencija *Sputnjik*, koja je ispostava *Russia Today*, a u Beogradu, 18. marta 2014. godine, svečano je otvoren Evroazijski komunikacioni centar u Srbiji. Krajem 2013. godine u Srbiji je počelo sa svojim aktivnostima predstavništvo Ruskog instituta za strateška istraživanja iza koga stoji država Rusija.⁷⁶

Sadržaj desetine medija, portala, fondacija, udruženja građana i nevladinih organizacija u značajnoj meri utiču na jačanje antizapadnih (nacionalističkih, ksenofobičnih) i proruskih raspoloženja u društvu i mogu uticati na odvratanje od evropske agende (Bešlin 2016, 133).

Iako je ruska „meka moć” u Srbiji vidljiva tek nekoliko poslednjih godina, podeljenost srpskog društva u vezi ulaska u EU primetna je duže vreme. Većina istraživanja javnog mnjenja pokazuju da je podrška evrointegracijama u Srbiji „na referendumskoj margini”, oko 50%, s tim da ta podrška za svega nekoliko procenata raste kad se od Unije očekuje neki konkretni interes za Srbiju (investicije, bezvizni režim) ili za nekoliko procenata opada kada je vidljiva kriza u EU, što pokazuje i poslednje istraživanje posle Bregzita.⁷⁷

Prilično tesna podrška integracijama u EU i porast rusofilskih raspoloženja u društvu (u vezi integracije Srbije sa Evroazijskim ekonomskim savezom)⁷⁸ prikazuje Srbiju kao prilično neloyalnog saveznika Brisela. Neodlučnost u vezi integracije u EU i porast rusofilskih stavova može da bude upozoravajući signal Zapadu. Džejms Ker-Lindzi, istraživač iz Londonske škole ekonomije i političkih nauka, smatra da će zvaničnici u Beogradu najverovatnije morati da pronađu način da uvere skeptične članice Evropske unije da Srbija

⁷³ Deset članica je glasalo za rezoluciju, četiri zemlje su bile uzdržane (Kina, Venecuela, Angola i Nigerija), dok je Rusija bila protiv. U britanskom nacrtu rezolucije pisalo je da je „prihvatanje da su tragični događaji u Srebrenici bili genocid – preduslov za pomirenje” u regionu: <http://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/zahvalnost-predsednika-rusije-vladimira-putina-na-pismima-predsednika-srbije> (pristupljeno 20. aprila 2017); <http://www.bbc.com/news/world-europe-33430951> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁷⁴ http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=1013685 (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁷⁵ Prema oceni Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, ruska „meka moć” još nije dostigla nivo da može postati dominantna u odnosu na zapadne mehanizme koji imaju dugu tradiciju, ali treba očekivati da će ona sigurno rasti i da će biti sve osmišljenija i nije isključeno da, u odsustvu zapadnog prisustva, ruska „meka moć” može da ima sve veći odjek među građanima Srbije: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/HB-Br120.pdf> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁷⁶ <http://ceas-serbia.org/root/index.php/sr/prenosimo/1744-predstavništvo-ruskog-instituta-za-strateska-istrazivanja-risi-ciji-je-osnivač-sef-ruske-federacije-otvoreno-u-beogradu> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁷⁷ <http://www.politika.rs/sr/clanak/376532/EU-u-dzepu-Rusija-na-srcu> (pristupljeno 20. aprila 2017).

⁷⁸ Isto.

u budućnosti neće biti predstavnik ruskih interesa u EU.⁷⁹ Ipak, ako uđe u EU ona to najverovatnije ne može biti, kao što ni druge zemlje nisu to postale (na primer, Bugarska), uprkos zaklinjanjima Moskvi da će imati njihov glas u Briselu.

Zaključak

Iako država Srbija nema jasno utvrđenu i u Narodnoj skupštini usvojenu Spoljnopolitičku strategiju, od raspada Državne zajednice Srbije i Crne Gore, Beograd se opredlio za politiku „i Brisel, i Moskva”, odnosno za članstvo u EU i, istovremeno, za strateško partnerstvo sa Ruskom Federacijom. U značajnoj meri tome je doprinelo, s jedne strane, razočarenje priznavanjem nezavisnosti Kosova od strane većine članica EU, a sa druge – ruska poluga veta u UN-u na kosovsku državnost.

U novijoj fazi spoljne politike, Srbija se prilično vezala za Rusiju, pre svega u sferi spoljne politike, slobodne trgovine, energenata, odbrane i obnove kulturno-tradicionalnih veza. Odnosi između Moskve i Beograda najintenzivniji su od kraja Hladnog rata.

Vlada Republike Srbije, od potpisivanja Briselskog sporazuma 2013. godine, ipak daje spoljnopolitički prioritet evrointegracijama. Međutim, u pregovaračkom procesu, od 35 poglavlja postoje neka u kojima saradnja Srbije sa Rusijom može da uspori proces, ili čak zakoči integraciju Srbije u EU. To su četiri *Poglavlja 21, 30, 31 i 35*, a odnose se na energetiku, spoljnu, bezbednosnu i odbrambenu politiku, spoljnu trgovinu i normalizaciju odnosa sa Kosovom.

Međutim, politička i ekonomska kriza u EU, potisnula je pitanje njenog proširenja u drugi plan. Istovremeno, zaoštrenost odnosa između Brisela i Moskve dodatno otežava Srbiji dugoročnu održivost politike „i EU, i Rusija”.

Srbija neće moći da zadrži režim slobodne trgovine istovremeno sa EU i sa Rusijom. Otkazivanje Sporazuma o slobodnoj trgovini sa Rusijom će nastati neposredno pre ulaska u EU, ali je moguće da Srbija zbog toga, pod pritiskom hardlajnera iz EU, neće moći ni da zatvori *Poglavlje 30*. Ukrajinsko bolno iskustvo za Srbiju može da bude veoma korisno, pre svega kao upozorenje da nakon dužeg perioda „sedenja na dve stolice”, ukoliko se u toku pretpristupnog procesa Beograd nađe pred odlukom da mora da raskine sporazum o slobodnoj trgovini sa Rusijom, to „kidanje” spoljnotrgovinskih veza koje se intenziviraju može da ima veoma dramatične posledice po unutrašnje ekonomske i društveno-političke prilike u Srbiji.

Takođe, Srbija neće moći da zatvori ni *Poglavlje 31*, ukoliko ne uskladi svoju spoljnu, bezbednosnu i odbrambenu politiku sa Briselom. To može da se odnosi i na politiku neutralnosti ispod koje se, u stvari, krije saradnja Srbije sa bezbednosno suprotstavljenim stranama, istovremeno sa NATO i ODKB, što je dugoročno teško održivo. Stoga bi trebalo da Beograd prati politiku sankcija EU prema Rusiji i obustavi saradnju sa ODKB, kao i da istupi iz učešća u, takozvanoj, „novoj bezbednosnoj arhitekturi Evrope”, koju realizuje Rusija.

Nakon zatvaranja projekta gasovoda „Južni tok”, pitanje energetske bezbednosti prestalo je da bude tačka razilaska Brisela i Beograda. Srbija je preko Energetskog sporazuma sa Rusijom isključivo vezana za ruski energetska lobi na Balkanu. Iako *Poglavlje 21* o energetskim mrežama trenutno nije ugroženo, dugoročno vezivanje za Rusiju može da stvori nepoverenje evropskih partnera i isključuje alternativne mogućnosti energetskog snabdevanja koje su za Srbiju važne iz merkantilnih razloga. Ukoliko želi da se integriše u EU, Srbija bi trebala da participira u energetskim projektima koje predvodi Brisel, što od nje iziskuje proaktivnu politiku i dobro osmišljenu inicijativu.

⁷⁹ „Rusi vide korist jer će imati prijateljsku državu unutar EU. To predstavlja problem za Srbiju, jer će se pojedine članice EU pitati može li joj se verovati i da li se ona ponaša kao trojanski konj Kremlja”, upozorava Ker-Lindzi: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=07&dd=10&nav_id=874881 (pristupljeno 20. aprila 2017).

Poglavlje 35 i potpuna normalizacija odnosa sa Kosovom je ono što će EU posebno tražiti od Srbije, jer Evropska unija više neće dozvoliti da u njen savez uđu države sa nerešenim granicama, poput Kipra. Znači, demarkacija granice sa Kosovom je verovatno poslednji birokratski korak Srbije za ulazak u EU. Međutim, Rusija bi mogla da iskoristi svoju „meku moć“ u Srbiji i da pitanje statusa Kosova konstantno drži na dnevnom političkom nivou, kao neku vrstu „klina“ između EU i Beograda.

Posle izbijanja ukrajinske krize, Evropa je podeljena na dva političko-ekonomska bloka – Evropsku uniju i Evroazijski ekonomski savez. Odnosi Brisela i Moskve poslednju deceniju govore o tome da će oni još duže vreme ostati, najblaže rečeno, „hladni“.

Zbog podrške EU koja sve vreme oscilira oko „referendumske margine“ i porasta rusofilskih raspoloženja u srpskom društvu, uz sve prisutniju „meku moć“ iz Moskve, Srbija bi trebalo da više pažnje posveti stvaranju jedne realnije slike o EU i o Rusiji kod svojih građana. To, pre svega, podrazumeva bolje tumačenje prednosti članstva u EU, u odnosu na sadašnji status. Postoji dovoljno raznih iskustava bivših socijalističkih država koje su prošle tešku tranziciju vezano za ulazak u EU, poput Slovačke, Rumunije i Bugarske, a koja mogu biti korisna za građane Srbije. Takođe je važno i da se razveju mitovi o Evropskoj uniji kao o isključivo finansijskoj potpori Srbije. Sa druge strane, znanje o kompleksnosti procesa evrointegracije predstavlja zaštitu od „izneverenih nada“ i „velikih očekivanja“, onih koji od Unije – uostalom, verovatno kao i onih što od Rusije – očekuju nerealno.

Literatura

Bešlin, Milivoj. 2016. „Nova istorija za novi identitet“, u: ed. Sonja Biserko. *Potka srpskog identiteta – antizapadnjaštvo, rusofilstvo, tradicionalizam...* Ogledi knjiga br. 17. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. str. 133-147.

Đukic, Srećko. 2014. „Odnosi Srbije sa Rusijom - osvrt na postjugoslovenski (postsovjetski) period“, u: Minić, J., ured. *Izazovi spoljne politike Srbije*. Beograd: Evropski pokret u Srbiji i Friedrich Ebert Fondacija.

Đukić, Srećko. 2017. *Era ruskog gasa - gas i globalna bezbednost*. Beograd: Odbrana.

Đukić, Srećko. 2012. *Povratak saveza*. Beograd: Službeni glasnik.

Novaković, Igor. 2012. *Neutralnost u Evropi u 21. veku i slučaj Srbije*. Beograd: ISAC Fund.

Varga, Boris. 2007. *Putin i baršunasta gerila*. Beograd: Vreme.

Varga, Boris. 2013. *Farbanje demokratije*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Varga, Boris. 2015. *Evropa posle Majdana*. Novi Sad: Studentski kulturni centar Novi Sad.

Dokumenti i druge publikacije

Ruska meka moć u ekspanziji. 2015. Helsinški bilten. Br. 120, oktobar 2016, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

United Nations, Recommendation of the Security Council of 19 September 1992, A/RES/47/1, 7th plenary meeting, 22 September 1992.

Individualni akcioni plan partnerstva (IPAP), Republike Srbije i organizacije severno-atlantskog ugovora (NATO), Beograd, decembar 2014. godine.

Rezolucija Narodne skupštine o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije, 2008.

O autorima

Dr Srećko Đukić – ekonomista, diplomata, objavio je niz knjiga i drugih radova iz oblasti ekonomske politike, međunarodnih odnosa, spoljne politike, diplomatije, energetske bezbednosti. Posebno se bavi temama sovjetskog i postsovjetskog prostranstva, Rusijom, ZND, Evroazijskom unijom, Balkanom. Bio diplomata u Moskvi (tri puta), Sofiji, ambasador u Belorusiji, direktor analitičke direkcije u SID-u, direktor direkcije za Rusiju i Evroaziju u MSP. Gostujući profesor na Federalnom sibirskom univerzitetu u Krasnojarsku (Rusija), predavao na Fakultetu političkih nauka i Fakultetu za diplomatiju i bezbednost u Beogradu. Objavio je više knjiga i publicističkih radova: *Era ruskog gasa - gas i globalna bezbednost*, Odrana Beograd (2016), *Povratak saveza*, Službeni glasnik, Beograd (2012), *Odnosi Srbije sa Rusijom - osvrt na postjugoslovenski (postsovjetski) period*, u *Izazovi spoljne politike Srbije*, Evropski pokret u Srbiji i Friedrich Ebert Fondacija, Beograd (2014).

Kontakt: drsdjukic@yahoo.co.uk

Dr Boris Varga – politikolog i novinar. Magistrirao je na Lavovskom nacionalnom univerzitetu u Ukrajini, na Fakultetu žurnalistike, na Katedri za međunarodne medije i informacije (2000) i doktorirao na Univerzitetu u Beogradu, na Fakultetu političkih nauka (2012). U istraživanjima i novinarstvu se bavi uglavnom međunarodnim temama, regionom republika bivše Jugoslavije i bivšeg Sovjetskog Saveza. Uža specijalnost – tranzicija i demokratizacija. Do sada je objavio više naučnih i publicističkih knjiga na tematiku geopolitike i savremenih političkih sistema: *Evropa posle Majdana*, Studentski kulturni centar, Novi Sad (2015), *Farbanje demokratije*, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd (2013), *Od 'šarenih revolucija' do Anonimusa*, Vojvođanska politikološka asocijacija, Novi Sad (2013), *'Izborne revolucije' u bivšim socijalističkim državama*, Vojvođanska akademija nauka i umetnosti, Novi Sad (2012) i *Putin i baršunasta gerila*, Vreme, Beograd, (2007). Detaljnija biografija sa publikacijama na www.borisvarga.com

Kontakt: boris.varga@gmail.com

Evropski pokret
Srbija
Forum za međunarodne odnose